

РОЛЬ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВА У ПОВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ

Стратегічний бриф

2025

DOI 10.70719/respol.2025.56

Зміст:

Вступ: цілі та методологія	4
Резюме	7
Комісаріат Українського павільйону на мистецькій Венеційській бієнале	9
Терапевтична функція мистецтва	19
Партисипативне комісування мистецтва як модель меморіалізації	26

Автори стратегічного брифу

Ольга Дятел, Альона Каравай та Оксана Козлова

Консультантки: Вероніка Склярова, Ірина Чужинова, Тетяна Філевська, Тетяна Вовк.

Редактор: Тетяна Блажівська.

Дизайнер: Марта Походжай.

Команда проєкту висловлює щиру подяку усім представницям і представникам сектору, які взяли участь в опитуванні та глибинних інтерв'ю, за їхній час, готовність говорити про проблеми та спільно шукати їх розв'язання.

Дослідження проведено в межах проєкту розроблення культурних політик «RES-POL» (Rapid Expert Support for Culture and Media Policies in Ukraine / Швидка експертна підтримка політики у сфері культури та медіа в Україні). Проєкт реалізувала Агенція економічного розвитку РРВ у партнерстві з Міністерством культури та стратегічних комунікацій України за підтримки гранту Європейської комісії. Відповідальним партнером за політики та стратегії по сектору «Культура та мистецтво» є ГО «Інша Освіта» з ключовими експертками Альоною Каравай, Іриною Чужиною та Ольгою Дятел.

Аналітичну записку підготувала агенція «прото продукція» на замовлення громадської спілки «Центр "Регіональний розвиток"» у співпраці з громадською організацією «Інша Освіта».

Будь-яке використання матеріалів, розміщених у цьому виданні, дозволене за умови згадки першоджерела

Вступ:

Цілі та методологія

Цей стратегічний бриф розроблений у рамках проєкту [RES-POL](#) (Rapid Expert Support for Culture and Media Policies in Ukraine), що здійснює ГС «Центр “Регіональний розвиток”» Агенції економічного розвитку [PPV](#) за фінансової підтримки **Європейського Союзу**.

Проєкт RES-POL має на меті посилити функціональну спроможність [Міністерства культури та стратегічних комунікацій](#) і його відомств (Українського інституту книги, Українського культурного фонду, Державного агентства України з питань мистецтв та мистецької освіти й Українського інституту національної пам'яті).

Тривалість проєкту RES-POL – від січня 2024 до липня 2025 року.

У фокусі проєкту RES-POL – чотири сектори (**Мистецтво та культура, Культурна спадщина, Креативні індустрії та Медіа**) і понад 20 підсекторів (індустрій та видів мистецької діяльності). Окремо RES-POL розглядає **10 істотних питань** розвитку культури (конкурентна оплата праці, ефективність державних підприємств у сфері культури, фінансування креативних індустрій, моделі фінансування культурних послуг, громади та культурна спадщина, інтеграція з ЄС та культурна політика тощо).

Методологія проєкту передбачає:

- Визначити істотні питання політики в секторах та підсекторах і описати їх в аналітичних записках та базових звітах;
- Проаналізувати 10 істотних питань розвитку культури у фокусі проєкту й описати їх у базових звітах;
- Напрацювати й описати у стратегічних брифах пропозиції політик щодо істотних питань секторів та 10 істотних питань розвитку культури;
- Розробити секторальні стратегії й операційні програми для секторів у фокусі проєкту та дорожні карти їх втілення;
- Випрацювати зміни до кількох нормативно-правових актів та/або розробити концепції пілотних проєктів, щоб впровадити створені у проєкті політики;

- Проаналізувати європейський досвід планування та впровадження політик, оцінити деякі політики у сфері культури в Україні та оцінити інституційну спроможність відомств у сфері управління Міністерства культури та стратегічних комунікацій.

Проєкт RES-POL активно залучає заінтересовані сторони на всіх етапах розроблення політик. Інформація про напрацювання проєкту доступна на сторінці [RES-POL у Facebook](#).

Цей стратегічний бриф базується на базовому звіті «Роль мистецтва у повоєнній відбудові України», який було сформовано у червні-серпні 2024 року. Методологію цього звіту побудовано таким чином, що спочатку аналізуються сценарії розвитку подій та базові функції мистецтва в мирні часи, а потім на основі сценарного планування виводяться припущення про специфічні (або ж фокусні) функції мистецтва під час війни та на перших етапах повоєнної відбудови. Ці припущення були звірені зі списком істотних питань сектору, а також з даними кабінетного дослідження аналітичних документів. Ключовим висновком цього звіту є припущення про три фокусні ролі митців під час війни та на ранніх стадіях повоєнної відбудови, а саме:

- Фіксація. Комеморація. Меморіалізація.
- Розкриття терапевтичного ефекту мистецтва. Травмо-інформовані підходи та розбудова синергій між психотерапією та мистецтвом.
- Культурна дипломатія.

У базовому звіті «Роль мистецтва у повоєнній відбудові України» були проаналізовані актуальні проблемні точки навколо цих трьох функцій, а також запропоновані перші напрямки рішень. На наступному етапі та вже в межах підготовки цього стратегічного брифу група проаналізувала напрямки рішень за наступними критеріями:

- нагальність та терміновість,
- реалістичність вирішення,
- наскрізний характер та релевантність для державної політики,
- готовність сектору/спільноти до вирішення,
- політична воля.

Аналіз відбувався у межах консультацій з міністерством культури та стратегічних комунікацій та з іншими експертними групами проєкту RES-POL. Результатом цього процесу став список політик, які описані у цьому брифі. Дані політики формувались за допомогою наступних інструментів:

- консультації з експертками сектору (див. сторінку з авторками брифу)
- публічна консультація із заінтересованими сторонами в формі онлайнного policy lab на тему [«Комісування \(замовлення\) мистецьких комемораційних та меморіалізаційних робіт»](#).
- кабінетне дослідження закордонних кращих практик та моделей, які можуть бути релевантними для українського контексту культури та мистецтва станом на 2025 рік.

Під час війни не лише зберігаються, але й ще більше актуалізуються звичні та базові функції мистецтва. Мистецтво залишається **простором та каталізатором суспільних змін та вільного самовираження**, актуалізується здатність мистецтва створювати (більш) безпечні простори для проживання горя, вираження своїх переживань та посилюється терапевтична функція та роль мистецтва як простору (само)ідентифікації. Так само як і в мирний час, мисткинь, митців та їхню мистецьку практику не можна цензурувати чи використовувати для пропаганди. В іншому випадку можна говорити про вихід з поля демократії та європейських цінностей та вхід на територію тоталітаризму.

Важливим полем діяльності мистецтва та культури під час війни є **культурна дипломатія**. На цьому полі спостерігаємо і низку успіхів щодо посилення видимості українського мистецтва, і чимало викликів, які наразі перешкоджають системності та вкоріненості цієї діяльності. Ті інституції та діячі, які долучились до заходів культурної дипломатії після початку повномасштабного вторгнення, говорять про такі виклики, як дефіцит якісного культурного та мистецького продукту «на експорт» (який ґрунтується на недостатньому інвестуванні у внутрішній культурний продукт), дисбаланс між представленістю традиційної та сучасної української культури на користь першої (тоді як саме сучасне мистецтво є більш зрозумілою «мовою» для світового контексту), нестача системного культурного обміну та залучення іноземних митців до створення українського мистецького продукту. Також виникають нарікання на якість Українського павільйону на Венеційській бієнале, а також на його неналежну підготовку з боку комісара.

Для розв'язання цього питання ми пропонуємо політики, які б сприяли підвищенню ефективності комісаріату Українського павільйону, налагодженню функції постійного супроводу куратора через такі варіанти політик як посилення ролі МКСК, передача функції постійного комісаріату іншим державним інституціям, створення міжвідомчого координаційного органу або інституціалізація конкурсної комісії.

Арттерапія, травмоінформоване мистецтво та інші мистецькі підходи до роботи з травмою допомагають людині подолати травму та відновити свою здатність самостійно розвиватися. Попри велику потребу та значний потенціал мистецтва у сфері ментального здоров'я та на перетині з терапевтичною функцією, спеціалізованих інституцій і системних програм, а також глибинних досліджень у цій сфері вкрай мало.

Говорячи про роль митців та мистецтва **у розвитку інклюзивної культури пам'яті та створенні комемораційних проєктів**, ми фокусуємось на потенціалі мистецтва для пошуку спільних, об'єднавчих сенсів навіть в умовах переживання різного досвіду. Для підтримки інклюзивних та плюралістичних наративів через залучення різних голосів пропонуємо політики щодо поживлення використання інструменту партисипативного комісування мистецьких робіт.

Комісаріат Українського павільйону на мистецькій Венеційській бієнале

[Венеційська бієнале сучасного мистецтва](#) – це найважливіша міжнародна подія у світі сучасного мистецтва та платформа, де зустрічаються інноваційні ідеї та художні інтерпретації актуальних проблем сучасності. Для України, як і для багатьох інших держав, участь у Бієнале є не лише важливою з мистецької точки зору, але і як інструмент культурної дипломатії.

Сучасне мистецтво дозволяє не лише спонукати до роздумів, пробуджувати емоції, але й ефективно доносити складні суспільно-політичні наративи, особливо в контексті просування деколоніального дискурсу про Україну на міжнародній арені. Довгострокові позитивні наслідки для міжнародного іміджу країни, її культурної дипломатії, просування національних інтересів та внутрішньої єдності могла би мати перемога на Венеційській бієнале та отримання “Золотого Лева”, і це мало би бути ціллю діяльності комісара Українського павільйону.

Тому обрання куратора і проєкту для участі у Бієнале має надзвичайно важливе значення.

Однією з проблем для України в контексті участі у Венеційській бієнале є відсутність власного павільйону у Джардіні – історичній зоні, де розташовані національні павільйони багатьох країн. Україна змушена кожного разу шукати та орендувати приміщення для представлення своїх проєктів, що спричиняє значні витрати з державного бюджету. Історично павільйон у Джардіні був збудований у 1913-1914 роках на кошти українського мецената Богдана Ханенка для мистецьких проєктів Російської імперії, але після розпаду СРСР перейшов у власність Росії, так само як і все інше закордонне майно колишнього СРСР. Починаючи з 2022 року, Росія не представлена на Бієнале, а у 2024 павільйон було тимчасово передано Болівії. Водночас організатори Бієнале виявили підтримку Україні, надаючи приміщення в Арсенале безкоштовно, однак у перспективі питання оренди залишатиметься актуальним.

Наразі всі аспекти участі України в Бієнале врегульовані наказом Міністерства культури України № 498 від 04.07.2016, відповідно до якого Представником України на Бієнале є Міністр культури України (сьогодні – Міністр культури та стратегічних комунікацій), а його заступниками – відповідні заступники міністра. Комісар національного павільйону є єдиною точкою контакту держави з організаторами

виставки, комісари першими отримують усю важливу інформацію щодо теми, таймлайну та інших моментів, пов'язаних з організацією виставки. Станом на зараз комісар для представлення України на Венеційській бієнале сучасного мистецтва призначається з-поміж представників Міністерства культури, що загалом відповідає загальноприйнятій міжнародній практиці та особливості розподілу повноважень між центральними органами виконавчої влади та іншими закладами і установами.

Міжнародна практика свідчить, що комісаром можна призначати різні державні інституції, що можуть виконувати представницьку роль у сфері мистецтва.

Наприклад, у Німеччині організацію та реалізацію виставки в національному павільйоні здійснює Інститут міжнародних культурних зв'язків - ifa ([Institut für Auslandsbeziehungen](#)). У [Франції](#) та Великій Британії роль комісара виконують Французький інститут та Британська рада (аналоги Українського інституту). Такий підхід дозволяє забезпечити ефективну координацію між державою та організаторами Бієнале, враховуючи національні культурні стратегії. Завдяки досвіду діяльності на міжнародному рівні та міжнародних подіях поєднується політичний вплив та культурна експертиза, що забезпечує якісне та вагоме представлення країни.

У державах, де роль міністерства культури зосереджена на норморегулюванні і не перевантажена функціями з реалізації політики, застосовується інший підхід

до визначення комісара для Венеційської бієнале. Відповідно до цього підходу, роль комісара, що включає відбір куратора та організацію представлення національного проєкту, **делегується провідним національним музейним установам.** Наприклад, у Польщі ці функції виконує Національна галерея мистецтв Zachęta, у Нідерландах – Рейксмузеум, а у США – впливові мистецькі інституції, такі як Музей сучасного мистецтва (MoMA).

Функція комісара є ключовою для формування іміджу країни на міжнародній мистецькій сцені. Комісар виступає важливим посередником між національною культурною політикою та міжнародним мистецьким контекстом. Процес підготовки національного павільйону до Венеційської бієнале включає масштабний обсяг роботи, що охоплює роки планування, пошуку фінансування, логістики транспортування та встановлення експонатів, а також координації комунікаційної стратегії для забезпечення максимального впливу представлення країни на міжнародній арені. Водночас практичну роботу з формування експозиції та її представлення здійснює куратор національного павільйону. Відповідно до чинної редакції Порядку відбору Куратора національного культурного проєкту для представлення України

на Венеціанській бієнале сучасного мистецтва, куратор призначається наказом Міністерства культури України за результатами конкурсного відбору не пізніше 15 вересня року, що передуює проведенню Бієнале.

Для проведення конкурсного відбору Куратора Міністерство культури України утворює конкурсну комісію, до складу якої можуть входити незалежні фахівці у сфері культури, публічного або бізнес-адміністрування, члени професійних, творчих спілок, об'єднань, асоціацій, організацій у сфері культури, зареєстрованих відповідно до закону, члени міжнародних об'єднань, асоціацій, організацій у сфері культури.

Термін повноважень комісії обмежується на строк проведення оголошеного конкурсу. При цьому комісія має досить широкі повноваження щодо відбору способу організації своєї роботи та механізму відбору куратора, зокрема самостійно визначає і затверджує регламент своєї роботи. Оскільки термін повноважень комісії обмежується лише одним конкурсним відбором, регламент роботи діє також лише протягом цього терміну.

Хоча підхід із залученням конкурсної комісії має значні переваги, зокрема можливість формування актуального пулу фахівців, які готові долучитися до процесу відбору, він також має певні недоліки. Зокрема, повноваження комісії обмежуються лише етапом відбору куратора, тоді як процес реалізації проєкту триває значно довше та вимагає експертної підтримки й спрямування.

У разі, якщо комісаром є представник музейної установи, яка одночасно виконує функції організатора проєкту, стала підтримка куратора протягом усього терміну реалізації надається автоматично.

В Україні ж при моделі делегування повноважень з відбору куратора тимчасовій комісії, роль постійного супроводу проєкту залишається вакантною. Що може призводити до відсутності належної роботи в таких напрямках, як пошук ресурсів, стратегічна комунікація на міжнародному рівні тощо і стати причиною непорозумінь між комісаром та обраним куратором та впливати на загальну ефективність реалізації проєкту.

Для усунення цих проблем можливі такі варіанти:

Варіант політики 1. Посилення ролі МКСК як комісаріату

Створення підрозділу у МКСК, який відповідатиме за організаційно-методичний супровід куратора протягом усього періоду реалізації проєкту. Це може бути спеціалізований відділ, сектор сучасного мистецтва або комісаріат, який забезпечить сталість підтримки.

Що зробити:

- Оцінити наявні структури МКСК, визначити доцільність створення нового підрозділу або перепрофілювання існуючого.
- Визначити перелік необхідних функцій, ресурси та відповідальних осіб.
- Розробити положення про підрозділ з чіткими критеріями супроводу кураторів та проєктів.

Переваги:

- Постійна підтримка куратора.
- Швидке реагування на організаційні проблеми.
- Концентрація знань та досвіду в одному органі.

Недоліки:

- Потребує додаткових ресурсів для створення.
- Ризик бюрократизації процесів.
- Обмежена можливість залучення зовнішніх експертів.
- Обмежена привабливість МКСК як працедавця для фахівців.

Варіант політики 2. Передача функції постійного комісаріату іншим державним інституціям

2.1. Передача комісаріату Українському інституту

У межах цього підходу функції комісаріату делегуються Українському інституту, який бере на себе повну відповідальність за організацію національного павільйону на Венеційській бієнале. Міністерство культури та стратегічних комунікацій зберігає за

собою виключно функцію відбору проєкту через існуючу процедуру, але не бере участі в подальшій реалізації. Український інститут здійснює всі подальші кроки, включаючи організацію, фінансування, комунікацію з міжнародними партнерами та методичну підтримку куратора.

Що зробити:

- Закріпити передачу функцій комісара Українському інституту.
- Розробити регламент співпраці між Міністерством культури та Українським інститутом для забезпечення прозорості процесу.
- Налагодити системну комунікацію з митцями та іншими організаціями для узгодженості підходів.

Переваги:

- Наявність фахівців і досвіду в Українському інституті для організації міжнародних проєктів, зокрема і досвіду архітектурної бієнале, яка відбувається в тій самій локації та має схожі процеси.
- Спроможність Інституту залучати додаткове фінансування і партнерів.
- Підвищення ефективності організаційної роботи.
- Привабливість для митців завдяки сучасному підходу.

Недоліки:

- Послаблення інституційної ролі Міністерства культури та стратегічних комунікацій.
- Слабка роль та вплив Українського Інституту в системі центральних органів влади в Україні – зниження розуміння представленості серед державних органів, маргіналізація проєкту.
- Ризик деградації ролі держави у сфері сучасного мистецтва.
- Відсутність довгострокової стратегії розвитку сучасного мистецтва в Україні.
- Робота Українського Інституту з колом громадських організацій, створених за участі УІ може розмивати сприйняття УІ як органа влади.

- Відсутність налагоджених процесів супроводу кураторських програм (УІ переважно самостійно формує програми).

Цей підхід може виглядати привабливо в короткостроковій перспективі, враховуючи поточну спроможність Українського інституту, однак у довгостроковій перспективі він містить ризики для інституційного розвитку сучасного мистецтва в Україні.

2.2. Передача комісаріату Держмистецтв

Держмистецтв як орган, що реалізує державну політику у сфері мистецтв, може виконувати функції постійного комісаріату для представлення України на Венеційській бієнале. Для цього необхідно створити або уповноважити підрозділ, відповідальний за організаційно-методичний супровід кураторів і реалізацію національних проєктів на міжнародних культурних заходах, включаючи Венеційську бієнале.

Що зробити:

- Оцінити існуючі структури Держмистецтв для можливості перепрофілювання або створення спеціалізованого підрозділу.
- Визначити, які ресурси та компетенції необхідно залучити для ефективної роботи підрозділу.
- Розробити регламент його діяльності, акцентуючи на потребі забезпечення прозорості та професійності.
- Налагодити співпрацю з іншими дотичними відомствами й організаціями для координації заходів.

Переваги:

- Відповідність функцій органу профілю Держмистецтв.
- Можливість набуття та концентрації управлінського ресурсу у сфері мистецтв.
- Постійний супровід кураторів з організаційної та методичної точки зору.

Недоліки:

- Обмежена спроможність Держмистецтв та необхідність розвитку компетенцій сучасного мистецтва та проєктного менеджменту.
- Наявність ризиків неефективної роботи через перевантаження існуючих структур.

2.3. Передача комісаріату провідному музею

Для реалізації цього підходу функції комісаріату можна передати одній з українських державних музейних установ, яка є провідною у сфері сучасного мистецтва. Хоча в Україні наразі немає спеціалізованого музею сучасного мистецтва, можливим кандидатом може бути Національний художній музей України, який має певний зв'язок із цією сферою. Установа отримує повноваження з організації національного павільйону, обрання куратора та забезпечення всіх аспектів його реалізації, залишаючи процес у межах професійного мистецького середовища.

Що зробити:

- Визначити можливу музейну установу, яка має достатній рівень експертності та ресурсів для виконання функцій комісаріату.
- Законодавчо закріпити передачу повноважень цій установі, розробити відповідні регламенти.
- Забезпечити фінансування та методологічну підтримку для організації павільйону на Венеційській бієнале.
- Налагодити прозорі механізми комунікації з МКСК та іншими відповідальними органами для співпраці.

Переваги:

- Держава зберігає дистанцію від мистецького процесу.
- Музей самостійно забезпечує організацію павільйону.
- Наявність фахівців у музейній установі.
- Постійна підтримка куратора з боку музею.

Недоліки:

- Можливе навантаження на музей через додаткові повноваження, відсутність відповідних компетенцій та фахівців.
- Відсутність належного досвіду міжнародної роботи, а також інституційної спроможності.

- Критика рішення через обрання конкретної установи.
- Ризик втрати державного контролю за процесом.
- Складнощі в організації фінансування.

Варіант політики 3. Формування міжвідомчого координаційного органу

Цей орган об'єднує представників Міністерства культури, Міністерства закордонних справ, Держмистецтв, Українського інституту, можливо також Українського культурного фонду (УКФ). Він займається координацією всіх аспектів реалізації проєкту на Бієнале: фінансовими, організаційними та методичними питаннями, забезпечуючи узгодженість та комплексний підхід.

Що зробити:

- Розробити положення про координаційний орган, визначити склад учасників та розподіл функцій між ними.
- Встановити механізми взаємодії між структурами та регулярну комунікацію для ухвалення рішень.

Переваги:

- Комплексний підхід до реалізації проєкту.
- Розподіл фінансових та організаційних зусиль між відомствами.
- Залучення експертів із різних сфер для організації представлення України.

Недоліки:

- Ускладнена координація між відомствами.
- Можливість конфліктів через розподіл повноважень.
- Ризик затягування ухвалення рішень через багаторівневу структуру.
- Відсутність чіткого лідерства, що може призвести до розмивання відповідальності та формування неефективної структури, яка поступово втратить свою дієздатність і може спричинити негативні наслідки: неефективна робота та скандали.

Варіант політики 4. Інституалізація конкурсної комісії

Конкурсна комісія перетворюється на постійний орган, який займається не лише відбором куратора, але й супроводом проєкту на етапі його реалізації. Члени комісії оновлюються частково щодва роки, що забезпечує сталість, передачу досвіду та можливість врахування попередніх кейсів.

Що зробити:

- Законодавчо закріпити постійний статус конкурсної комісії (внести відповідні зміни до Положення).
- Розробити регламент її роботи, критерії відбору проєктів та механізми ротації членів.
- Забезпечити ресурсну підтримку для функціонування комісії (секретаріат).

Переваги:

- Сталість роботи органу, врахування попереднього досвіду.
- Можливість розробки чітких критеріїв відповідності кураторських пропозицій.
- Професійна організація процесу.

Недоліки:

- Тривалий строк повноважень членів комісії обмежує залучення нових фахівців.
- Потреба у додаткових ресурсах для підтримки роботи комісії.
- Ризик "закритості" органу з часом, монополізація сфери та виникнення конфлікту інтересів.

В цьому розділі розглянуто і запропоновано чотири можливих варіанти розв'язання питання комісаріату для представлення України на Венеційській бієнале. Кожен із них має свої переваги та недоліки й може бути однаково ефективним за умови правильної реалізації та належної підготовки. Вибір оптимального підходу залежить від стратегічного бачення і потребує політичного рішення.

Очевидно, що чинне Положення є застарілим і не відповідає сучасним викликам, тому воно потребує суттєвого перегляду. Наші пропозиції дають широкий спектр

можливостей для руху вперед, і остаточний вибір залежить від того, які пріоритети установа держави у сфері культурної політики та розвитку сучасного мистецтва.

Політики в цьому розділі надані в порядку пріоритетності. Водночас авторки цього стратегічного звіту надають перевагу політиці “2.1. Передача комісаріату Українському інституту” з умовою збереження проведення прозорого конкурсу відбору куратора. Головною причиною цієї рекомендації є те, що компетенції працювати з сучасним мистецтвом в розрізі культурної дипломатії, а також залучати на таку репрезентацію додаткові недержавні кошти є в профілі щоденних завдань Українського інституту. Окрім того, з 2025 року Український інститут вже виконує функції куратора Національного павільйону України на Венеційській архітектурній бієнале за призначенням Міністерства розвитку громад та територій. Передача одній інституції організацію української репрезентації на обох Венеційських бієнале допомогло би більш оптимально використати управлінський ресурс держави та забезпечити кращу тяглість. Заразом ця передача може відбуватись лише за умови збереження відкритого та прозорого конкурсу кураторських пропозицій та збереження закріпленої дорадчої та партнерської ролі Міністерства культури та стратегічних комунікацій.

Терапевтична функція мистецтва

Арттерапія, травмоінформоване мистецтво та інші мистецькі підходи до роботи з травмою допомагають людині перейти від стану застою, у якому вона загрузла, до стану потоку, де вона може рухатися вперед і відновлювати свою здатність до самостійного розвитку. Важливо, що і для роботи з арттерапевтичними практиками, і для підходу щодо травмоінформованого мистецтва необхідна додаткова кваліфікація – інакше існує значний ризик ретравматизації. В Україні поки що не існує фахової вищої освіти, щоб отримати диплом арттерапевта. Також попри велику потребу та значний потенціал мистецтва у сфері ментального здоров'я та на перетині з терапевтичною сферою, спеціалізованих інституцій та системних програм, а також глибинних досліджень у цій сфері вкрай мало.

Станом на зараз немає визначеної системи сертифікації та можливості підтвердження статусу арттерапевта.

Водночас важливо зазначити, що донедавна в Україні не існувало єдиної державної системи сертифікації психологів та психотерапевтів:

- Регулювання відбувалось через професійні асоціації, які встановлювали власні стандарти навчання, етичні кодекси, вимоги до супервізії та сертифікації для своїх членів. Отримання сертифікації від такої асоціації було ознакою професіоналізму та відповідності певним стандартам, але не було юридично обов'язковим для практики.
- Медична та педагогічна освіта: фахівці, які працювали в державних медичних або освітніх закладах як психологи чи психотерапевти, повинні були мати відповідну медичну або педагогічну освіту, і їхня діяльність регулювалася відповідними відомчими наказами. Проте це не стосувалося приватної практики.

Для арттерапевтів ситуація була подібною. [Українська Асоціація Арттерапевтів \(УААТ\)](#) є провідною організацією, яка надає сертифікацію після проходження спеціалізованого навчання, супервізії та відповідних вимог до освіти (психологічної, медичної, соціальної, педагогічної або мистецької). Однак це також є формою професійної сертифікації, а не державної ліцензії.

Та на початку 2025 року Верховна Рада України ухвалила законопроект №12030 ["Про систему охорони психічного здоров'я в Україні"](#), який Президент вже підписав. Цей закон є значним кроком до впорядкування сфери та запроваджує обов'язкову

сертифікацію фахівців у сфері психічного здоров'я через Національну комісію з питань психічного здоров'я (яка буде створена під управлінням Кабінету Міністрів).

Психотерапевти проходитимуть сертифікацію через саморегульвні організації з міжнародним визнанням. Це означає, що професійні асоціації, які відповідають певним критеріям, зможуть отримати статус саморегульвних організацій та здійснювати сертифікацію своїх членів.

Закон також має на меті запровадити відповідальність за надання психологічної допомоги людьми, які не мають відповідного права.

У перспективі психологи, психотерапевти всіх напрямків, зокрема і арттерапії (оскільки вона є в переліку методів психотерапії з доведеною ефективністю, яку прийняв [МОЗ](#)), проходитимуть сертифікацію. Її механізми та терміни впровадження ще будуть детально прописані у підзаконних актах.

Задля розвитку потенціалу мистецтва в його (обмеженій) терапевтичній функції під час війни та в повоєнний період відбудови в межах базового звіту «Роль мистецтва у повоєнній відбудові України» пропонувалось розглянути такі рекомендації:

- Посилити міжсекторний та міждисциплінарний професійний обмін між митцями та терапевтами, а також створити умови для їх системної співпраці.
- Проаналізувати та реалізувати потенціали співпраці та синергійної роботи МКСК та Міністерства охорони здоров'я у сфері ментального добробуту, арттерапевтичних практик та травмоінформованого мистецтва.
- Проаналізувати та реалізувати потенціали співпраці та синергійної роботи МКСК та Міністерства оборони у сфері діяльності мобільних мистецьких груп та інших культурно-мистецьких подій та програм для війська.
- Проаналізувати та реалізувати потенціали співпраці та синергійної роботи МКСК і Міністерства ветеранів у сфері адаптації та реінтеграції ветеранів-митців, створити умови для того, щоби вони могли повернутись до мистецької практики.
- Створити можливості (якісної та швидкої) додаткової кваліфікації мисткинь та митців з арттерапевтичних практик та травмоінформованого мистецтва. Проаналізувати та реалізувати потенціал перекваліфікації у цій сфері. Залучити профільні вищі навчальні заклади з ЄС та Великої Британії, щоби подолати кризу кадрів та покращити якість відповідної освіти в Україні.

- Системно підтримувати створення інформаційних ресурсів та дослідницьких центрів, які би продукували та поширювали знання з арттерапевтичної допомоги.
- У пілотному форматі започаткувати спеціальність «арттерапевт» в українських ВНЗ (у співпраці із закордонними університетами). Вивчити досвід інших країн з сертифікації арттерапевтів (до прикладу, Польщі, Чехії, Литви, Латвії).
- Проводити системну роботу з оцінки арттерапевтичних практик в Україні за допомогою психологічних опитувальників, систем моніторингу мозкових імпульсів ЕЕГ (електроенцефалограма) та новітньої методики з нейрофідбеку.

В межах цього брифу пропонуються три політики:

Варіант політики 1. Створити можливості (якісної та швидкої) додаткової кваліфікації мисткинь та митців з арттерапевтичних практик та травмоінформованого мистецтва.

Цей стратегічний бриф зосереджується на розвитку компетентностей митців у сфері арттерапевтичних практик та травмоінформованого мистецтва. У випадку, коли мова йде про **якісну та швидку** додаткову кваліфікацію, то **такі потреби здатні покривати програми неформальної освіти**. Неформальні освітні програми дозволяють швидко реагувати на поточний попит, надаючи митцям необхідні інструменти для роботи в контексті суспільних викликів.

У довгостроковій перспективі важливо розвивати формальну освіту в цьому напрямку: розробка та акредитація магістерських програм, включення курсів у наявні програми, забезпечення якісної викладацької бази. Ці довгострокові процеси мають відбуватись в освітній системі. Водночас попереду ще довгостроковий процес розробки деталей сертифікації відповідно до нового закону.

Проте станом на зараз з наявною великою потребою в спеціалістах з аналогічними навичками, ми пропонуємо втілювати програми швидкого навчання для закриття нагальних потреб.

Пропонується підтримувати розробку неформальних освітніх програм у двох напрямках:

- Травмоінформоване мистецтво.
- Основи арттерапевтичних практик для митців.

Це можуть бути навчальні програми різноманітної тривалості. Їх можуть втілювати навчальні заклади, громадські організації, міжнародні організації та фонди, приватні освітні центри та студії.

В умовах перехідного періоду, коли новий закон вимагатиме обов'язкової сертифікації фахівців у сфері психічного здоров'я, необхідно активно співпрацювати з Міністерством охорони здоров'я та професійними асоціаціями для забезпечення того, щоби зміст цих неформальних програм максимально відповідав майбутнім вимогам сертифікації, а також щоб досвід, отриманий у цих програмах, міг бути зарахований як частина кваліфікаційних критеріїв для подальшої формальної освіти або професійної сертифікації, щойно відповідні механізми будуть детально розроблені у підзаконних актах.

Переваги:

- Дозволить швидко підготувати кваліфікованих фахівців для задоволення нагальних потреб.
- Знизить ризик ретравматизації та покращить ефективність допомоги.
- Започаткування таких програм сприятиме розвитку освітньої бази в Україні у сфері арттерапії та травмоінформованого мистецтва.
- Можливість співпраці українських організацій зі закордонними дозволить залучити вже наявні знання та методики.
- Митці отримають можливість розширити свої навички та застосувати напрацьовані знання та досвід у соціально важливій сфері.

Недоліки:

- Розробка та реалізація якісних освітніх програм вимагатиме значних фінансових та людських ресурсів.
- Започаткування нових спеціальностей та програм може зіткнутися з труднощами в отриманні відповідних акредитацій та визнання дипломів.
- Прагнення до швидкої підготовки фахівців може призвести до зниження якості освіти.

Варіант політики 2. Створення умов для формування та посилення міжсекторного та міждисциплінарного професійного обміну між митцями та терапевтами

Це може бути реалізовано через створення міжвідомчої групи із залученням ключових громадських організацій, професійних психологічних асоціацій, представників МОЗ та МКІП, а також мистецьких ЗВО. Ця група координуватиме спільні освітні програми, воркшопи, конференції та наукові дослідження, спрямовані на поглиблення взаємодії та обміну досвідом між митцями й терапевтами.

Цілі:

- Мапування акторів на перетині мистецтва та психотерапії. Це дозволить виявити існуючих фахівців, організації та ініціативи, які працюють у цій сфері.
- Синхронізація робочих планів та взаємне підсилення проєктів з арттерапевтичних практик та інструментів травмоінформованого мистецтва. Це допоможе уникнути дублювання зусиль та забезпечити більш ефективне використання ресурсів.
- Планування та проведення спільних просвітницьких та інформаційних кампаній. Це сприятиме підвищенню обізнаності суспільства про потенціал арттерапії та травмоінформованого мистецтва.
- Заохочення створення професійних асоціацій (об'єднання фахівців).

Переваги:

- Наявність платформи для обміну досвідом та найкращими практиками між фахівцями з різних галузей.
- Координована робота мінімізує повторення зусиль та забезпечує більш раціональне використання ресурсів.
- Спільне планування та реалізація проєктів може значно посилити їх вплив та ефективність.
- Залучення різноманітної експертизи та наявного досвіду різних гравців.

Недоліки:

- Повільне прийняття рішень через бюрократичні труднощі.
- Забезпечення ефективної співпраці між різними відомствами та організаціями може бути складним завданням.

- Політика більше спрямована на координацію та обмін, ніж на безпосереднє створення нових освітніх програм або інституцій.
- Успіх значно залежатиме від активності та мотивації її учасників.

Варіант політики 3. Посилення міжвідомчої співпраці з Міністерством оборони та Міністерством ветеранів через обмін досвідом з підрозділами морально-психологічного забезпечення МПЗ

Ця співпраця є важливою з огляду на роботу з ветеранами, адже саме підрозділи МПЗ зараз накопичують цінне живе знання про відновлення психоемоційного здоров'я через мистецькі практики. Міністерство культури може виступати основним партнером для Міністерства оборони, надаючи експертизу у сфері мистецьких практик та їхнього застосування для психоемоційного відновлення, також в цей процес можуть залучатись громадські організації, заклади освіти та наукові установи.

Переваги:

- Дозволяє працювати безпосередньо з військовослужбовцями та ветеранами, які потребують психоемоційної підтримки.
- Підрозділи МПЗ вже мають практичний досвід роботи з психологічною підтримкою військових, що може бути цінним для розвитку арттерапевтичних підходів.
- Співпраця з Міноборони забезпечить розробку та впровадження програм, які відповідають поточним потребам військовослужбовців та ветеранів.
- Допомогає налагодженню ефективного механізму співпраці між Міністерством культури та Міністерством оборони.

Недоліки:

- Робота у військовому середовищі може вимагати особливих підходів та врахування специфіки, що може бути викликом.
- Необхідність дотримання високих стандартів конфіденційності та безпеки інформації.
- Не всі підрозділи МПЗ можуть мати достатні знання або досвід саме в арттерапевтичних практиках, що потребуватиме навчання та обміну досвідом.

- Ця політика зосереджена переважно на військовослужбовцях та ветеранах, і менше на цивільному населенні, яке також потребує подібної допомоги.

Політики в цьому розділі надані в порядку пріоритетності. Водночас авторки цього стратегічного брифу наголошують на тому, що розвиток якісних освітніх програм з арттерапії та травмоінформованого мистецтва є ключовим для задоволення нагальних потреб суспільства у психоемоційній підтримці.

Освітні програми мають найвищий пріоритет, оскільки вони є фундаментом для вирішення нагальної проблеми браку кваліфікованих фахівців у сфері терапевтичної функції мистецтва. Без достатньої кількості належним чином підготовлених митців, здатних безпечно та ефективно застосовувати арттерапевтичні та травмоінформовані практики, інші ініціативи, такі як міжсекторний обмін чи співпраця з військовими, не матимуть належної кадрової бази для реалізації. Інвестуючи в освіту зараз, ми оперативно задовольняємо поточну гостру потребу суспільства у психоемоційній підтримці, одночасно закладаючи системну основу для майбутньої професіоналізації та сертифікації.

Партисипативне комісування мистецтва громадами як модель меморіалізації

В Україні політика комеморації та меморіалізації історичних подій традиційно характеризувалася вертикальною моделлю, де держава відігравала домінуючу роль у формуванні наративів та встановленні пам'ятних знаків. Таку традицію можна окреслити як успадкована радянсько-російська імперська модель, що характеризується централізацією та ієрархічністю.

Політика комеморації та меморіалізації має такі проблеми, як обмежене залучення громадянського суспільства, домінування наративів, що не завжди враховують досвіди різних груп, не враховується специфіка регіонів та місцевих громад, історична пам'ять використовується для політичних цілей.

Детальний аналіз наявних політик, ініціатив, гравців та донорів викладено в Стратегічному брифі RES-POL "Пам'ять та ідентичність", розробленому експертками та експертами сектору «Культурна спадщина». Цей документ також містить запропоновані політики по роботі з темою.

Політики щодо поживлення використання інструменту комісування мистецьких робіт описано в Стратегічному брифі «Політика у сфері культури та мистецтва». Водночас партисипативний процес комісування робіт сприятиме впровадженню горизонтальної політики пам'яті та допоможе уникнути ситуацій, коли, до прикладу, створені пам'ятні знаки не приймаються спільнотою, приводять до травматизації або не сприяють осмисленню спільного минулого.

Партисипативний процес комісування мистецьких творів створює умови для поєднання сили художнього висловлювання з демократичними принципами для підсилення людей та спільнот розв'язувати суспільні проблеми через творчість, діалог та співпрацю.

В довгостроковій перспективі це сприятиме створенню суспільства, яке поважає різноманітність та пам'ятає про своє минуле та зміцненню демократичних інститутів та цінностей.

[Практика партисипативного комісування робіт](#)

Прийняття рішення щодо того, як та яке мистецтво буде створено, зазвичай, асоціюється з інституціями, державними установами або людьми, які мають значний фінансовий ресурс. Включення ширшого кола людей до процесу прийняття таких рішень розширює спектр форм та тем. Також дає можливість оприявлення голосів мисткинь та митців, які раніше не мали такої можливості. Що сприяє розширенню поля.

Частими стереотипами або перепонами до процесу партисипативного комісування робіт є [такі](#):

- Щоб комісувати мистецтво, необхідно мати значний ресурс. Так, ресурс є необхідним, але починати можна з невеликих сум, які посилені для громади.
- Партисипативне рішення щодо вибору твору може мати недостатньо мистецької експертизи. Проте представники та представниці громади можуть мати знання про спільноту, в якій живуть, яке є важливим та має бути враховане. Ніхто не є експертом у всьому, угоризонтальнення процесу – також деколонізація процесу.
- Партисипативний процес є дуже складним. Проте складний – не означає неможливий. Це вирішується розробленими рекомендаціями та послідовною роботою.

У випадку обмеженого ресурсу, залучення більшої кількості людей до прийняття рішення стає особливо важливим.

Варіант політики 1. Інтеграція принципів партисипативного комісування у програми місцевого самоврядування та культурні стратегії громад

Ця політика передбачає системну роботу з органами місцевого самоврядування та громадськими активістами на місцях за залученням гравців з громадського сектору – платформи культури пам'яті [“Минуле. Майбутнє. Мистецтво”](#) та/або ГО [“Музей сучасного мистецтва”](#). У 2022 році ці дві інституції започаткували спільний довгостроковий проєкт [“Культура пам'яті в повоєнній Україні”](#), а в 2024 році опублікували стратегічний бриф [“Мова комеморації та рекомендації до політики пам'яті”](#) та долучились до розробки Методичних рекомендацій Українського інституту національної пам'яті.

Ця політика передбачає адаптацію вже розроблених вище названими гравцями рекомендацій та навчальних програм для місцевої влади щодо інтеграції

партисипативних механізмів у процесі прийняття рішень стосовно меморіалізації та створення публічного мистецтва. Це може бути реалізовано через навчання для представників ТГ, розробку типових положень про громадські ради з питань культури та пам'яті, включення цих принципів у місцеві культурні стратегії та програми розвитку. Особливий акцент буде на децентралізації та розширенні повноважень громад у питаннях культурної політики.

Переваги:

- Залучає потенціал, що вже існує.
- Посилює процеси децентралізації та самозарадності на місцях.
- Забезпечує довгостроковий та стійкий характер партисипативного комісування, роблячи його частиною стандартних процедур на місцевому рівні.
- Дозволяє громадам самостійно ініціювати та реалізовувати проєкти без надмірної залежності від централізованих програм.
- Посилює спроможність органів місцевої влади працювати з громадами та враховувати їхні потреби.
- Сприяє формуванню унікальних місцевих наративів та ідентичностей через мистецтво.
- Відповідає загальному курсу на децентралізацію влади в Україні.

Недоліки:

- Залежатиме від готовності та спроможності кожної окремої громади, що може призвести до значних відмінностей у реалізації.
- Місцеві органи влади та громади можуть потребувати значної підтримки у навчанні та початковому фінансуванні.
- Деякі місцеві адміністрації можуть чинити опір делегуванню повноважень громадам у сфері меморіалізації.
- Існує небезпека, що партисипативні процеси стануть формальними, без реального впливу громади.

Варіант політики 2. Створення платформи, що збиратиме та ілюструватиме партисипативні практики в процесах меморіалізації.

Ця політика передбачає створення онлайн-платформи або гібридної (онлайн та офлайн) структури, яка служитиме хабом для громад, митців та донорів, зацікавлених у партисипативній меморіалізації. Платформа надаватиме методологічні рекомендації, юридичну підтримку, інформацію про доступні ресурси та механізми подачі заявок на комісування мистецьких робіт громадами. Вона також може включати базу даних успішних проєктів, каталог експертів (мистецтвознавців, психологів, соціологів) для консультацій та інструменти для громадського обговорення та голосування. Ця діяльність має супроводжуватись створенням та оновленням методологічних рекомендацій, навчанням, інформаційними кампаніями.

До розробки та запуску цієї платформи рекомендується залучити платформу культури пам'яті [“Минуле. Майбутнє. Мистецтво”](#), адже вона вже має багато напрацювань та готових рішень.

Переваги:

- Залучає потенціал, що вже існує.
- Дозволяє синхронізувати підходи до партисипативного комісування та масштабувати успішні практики.
- Консолідує всю необхідну інформацію та ресурси в одному місці, спрощуючи процес для громад та митців.
- Сприяє прозорості у прийнятті рішень та використанні ресурсів завдяки публічності процесів на платформі.
- Надає інструменти та знання для подолання поширених перешкод (відсутність ресурсів, експертизи).
- Може слугувати точкою входу для міжнародних донорів та партнерів, зацікавлених у підтримці горизонтальних ініціатив меморіалізації.

Недоліки:

- Створення та підтримка такої платформи потребуватиме значних фінансових та людських ресурсів на початковому етапі.

- Централізована структура може потенційно зіткнутися з бюрократичними труднощами, що може уповільнити процеси.
- Успіх залежатиме від активного залучення громад, що потребуватиме ефективних комунікаційних кампаній.
- ГО може припинити діяльність або не мати ресурсів для підтримки платформи.

Оскільки потреба в меморіалізації вже є актуальною, виникає потреба в методологічних рекомендаціях, практиках та інструментарії. Довгостроково для українського суспільства важливі децентралізація та горизонтальні моделі, а багато активних громадян потребують конкретних інструментів для втілення своїх ідей.

Варіант політики 3. Посилення координуючої ролі УІНП або Держмистецтв в процесі партисипативної меморіалізації.

Ця політика передбачає, що ключові державні інституції, такі як Український інститут національної пам'яті (УІНП) або Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти (Держмистецтв), відіграватимуть провідну, координуючу роль у процесах меморіалізації та комісування мистецтва. Ці органи будуть розробляти національні рекомендації, методології та стандарти для меморіальних проєктів, у тому числі для військових меморіалів.

Переваги:

- Централізоване управління може пришвидшити процеси та забезпечити єдність у підходах на національному рівні.
- Сприяє формуванню більш узгодженого національного нарративу пам'яті, що може бути важливим для консолідації суспільства.
- Забезпечується залученням кваліфікованих істориків, мистецтвознавців та інших фахівців на державному рівні.
- Централізовані державні органи мають більші можливості для залучення державних та міжнародних ресурсів на масштабні проєкти.
- Легше забезпечити відповідність проєктів існуючому законодавству та державним стандартам.

Недоліки:

- Збереження "вертикальної" моделі, яка може мінімізувати реальну участь громад у прийнятті рішень.
- Ще більше навантаження на УІНП та Держмістечтв без можливості забезпечити відповідне збільшення кадрового складу цих структур.
- Національні стандарти та рішення можуть не враховувати унікальну специфіку та досвід окремих регіонів та громад, що може призвести до несприйняття або навіть відторгнення пам'ятних знаків на місцях.
- Існує ризик домінування одного "офіційного" нарративу, що може не відображати різноманіття досвідів та спогадів різних соціальних груп.
- Централізація процесу може створювати можливості для маніпулювання історичною пам'яттю з політичною метою.
- Громади та активісти, які виступають за горизонтальні підходи, можуть чинити опір такій моделі.

Політики в цьому розділі надані в порядку пріоритетності. Водночас авторки цього стратегічного звіту пропонують звернути окрему увагу на політику "Створення платформи, що збиратиме та ілюструватиме партисипативні практики в процесах меморіалізації". Це дозволить активізувати громадян у процесі формування політики пам'яті, сприятиме формуванню більш критичного та рефлексивного ставлення до минулого.

Варіант політики 1: Інтеграція принципів партисипативного комісування у програми місцевого самоврядування та культурні стратегії громад є найбільш ефективним, оскільки він максимально відповідає критеріям децентралізації, стійкості, розширення можливостей громад, врахування місцевої специфіки та оптимального використання наявних ресурсів. Ця політика безпосередньо спрямована на розширення повноважень громад та децентралізацію культурної політики, дозволяючи їм самостійно ініціювати та реалізовувати проєкти, інтегруючи принципи партисипативного комісування у довгострокові системні механізми на місцевому рівні, що забезпечує сталі зміни.

RES POL

[Новини проєкту RES-POL](#)

[Facebook RES-POL](#)

Цю аналітичну записку створили за фінансової підтримки Європейського Союзу. Її зміст є відповідальністю Громадської спілки "Центр регіональний розвиток" і не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу.